

ВІЙНА СИМВОЛІВ. СИМВОЛОТВОРЕННЯ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД

Дмитро Залеський, лікар-психотерапевт, юнгіанський аналітик, дійсний член
Чеський інститут аналітичної психології,
співзасновник
Українська асоціація аналітичної психології
м. Київ, Україна

THE WAR OF SYMBOLS. SYMBOLIZATION AND IDENTITY IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: ANALYTICAL VIEW

Dmytro Zaleskyi, psychotherapist, Jungian analyst full member
Czech Institute of Analytical Psychology,
co-founder
Ukrainian Association of Analytical Psychology
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0002-5351-8674>
dmytrozaleskyyy@gmail.com

Вступ. Війна і травма. Почнемо з 24 лютого 2022-го, хоча ми всі знаємо, що насправді війна почалася набагато раніше. У такому стані ми існуємо з 2014 року. З одного боку, інколи здається, що 24 лютого сталося лише вчора. Але, переживаючи перші хвилини війни, поряд із цими відчуттями виникає зовсім протилежне відчуття того, що пройшов величезний час і що ми та й уся країна тепер кардинально змінилися. У цьому стані зникає уявлення про минуле й майбутнє, приходиться нав'язливо зацікленість на сьогоденні та бракує зв'язності думок, що ускладнює утримання уваги на завершених історіях. Рефлексувати «тут і зараз» дуже важко. Ще важче точно відтворювати спогади. Це виражається навіть у дрібницях, наприклад, до кінця неможливо додивитися фільми, дочитати книги, навіть дослухати пісні до кінця, а писати статті напевне важко!

По-друге, є перепади настрою, які часто описують для травматичних станів – наприклад, швидкі зміни настрою від маніакальної активності до гіперсомнії. Ще одним проявом є нав'язливе переглядання новин на телефоні, іноді безперервне. Це ще більше посилює розрив часу. Інформація «ковтається» грудками», без нарративних зв'язків і тому часто із втратою часової послідовності.

Спостерігається також поляризація прив'язаностей. Виникає відчуття зближення, аж до злиття, з близькими та незнайомими людьми, з якими ти розділяєш ситуацію. З іншого боку, відбувається дистанціювання від інших, навіть дуже близьких людей. Ця динаміка прив'язаності може змінити аналітичну позицію, навіть до повної її втрати. Дійсно, взаємна регресія аналітика й пацієнта, повна недоречність інтерпретацій, робота в метафорі «разом в одному човні» та безпосередня загроза виживанню та звичайному способу життя створюють ситуацію, коли сама можливість підтримувати терапію стає головним змістом терапії. Це може стати досвідом спільного проходження травми та повернення до аналітичних стосунків на більш глибокому рівні або досвідом їх завершення чи навіть обриву.

Усі ці аспекти створюють досвід існування в межовій, «сірій» зоні, лімінальному просторі, що породжує безліч переживань, від глибокого жаху до надихаючої пристрасті, що спирається на почутті справедливості боротьби. Приблизно через три-чотири тижні, здавалося, що я, як і більшість людей навколо мене, поступово виходжу із цього «травматичного стану свідомості». Можливо, деякі люди залишаються в цьому травматичному стані набагато довше, так що він повільно набуває ознак посттравматичного стресового розладу. Я хотів би більше зро-

зуміти цю критичну точку, цю біфуркацію, коли одні люди повертаються до активної діяльності та відшукують певні сенси існування, а деякі залишаються фактично в травматичному стані. Як сказав шекспірівський Гамлет,

*'The time is out of joint – O cursed spite,
That ever I was born to set it right!'*

Звхнувся час, і гірше всього,

Що я повинен вправити його (переклад О. Грязнова).

Цей час – як вивих. Та чи хтось закликає

Мене, щоб я назад вправляю! (переклад Ю. Андруховича)

Мета статті – показати зв'язок між виринанням і розвитком національної ідентичності й народженням символічних образів у процесі переживання колективних травм.

Історія і геноцид. Звертаючись тепер до історичного контексту, Російську Федерацію та Україну пов'язує тривалий історичний період існування в одній державі, спочатку в Російській імперії, потім у СРСР, який також швидко набув якостей імперії. Попри багато важливих відмінностей спільний радянський досвід нас об'єднує. Але за останні тридцять років наші шляхи розійшлися назавжди, як здебільшого переконані українці.

З одного боку, саме в імперський період Україна, як і багато сучасних держав, що вийшли з імперій, утвердилася у своїх сучасних кордонах. Але, з іншого боку, у період з 1914 по 1945 рік в Україні внаслідок насильницької смерті загинув кожен другий чоловік і кожна четверта жінка. За іншими, більш скромними підрахунками, демографічні втрати на українських землях у 1914–1945 роки становили майже 15 мільйонів осіб (Грицак, 2022). Порівняння тривалості життя в Україні та в «старій Європі» показує, що жителі України жили в середньому на 6–12 років менше. Однак у 1932–33 і 1942–43 роках ця різниця досягла катастрофічного розриву в 30–40 років. Повоєнні 1942–43 роки не дивують, але 1932–33 роки, хоча й були мирними, але були роками Голодомору. За порівняння короткого проміжку часу (1932–1947 рр.) на українських землях відбулося кілька геноцидів. Згідно з визначенням автора терміна Рафаеля Лемкіна, який в 1953 р. виголосив доповідь «Радянський геноцид в Україні» перед 3-тисячною аудиторією, що зібралася в Мангеттен-центрі (Нью-Йорк) у 20-ту річницю Голодомору 1932–33 рр., «це не просто масове вбивство. Це – геноцид, винищення не лише окремих осіб, але й культури й нації» (Lemkin, 1953).

Геноцид складається з актів масового насильства, які загрожують існуванню цілих груп, або шляхом фізичного знищення, або через створення умов, за яких вони не могли б відтворюватися як група з власною культурою

та ідентичністю (Лемкін, 1947). Серед актів геноциду такі:

1. Ліквідація «куркулів» як класу в 1930–31 рр. (через колективізацію).
2. Голодомор 1932–33 років.
3. Так звані польська та грецька операції НКВД.
4. Голокост євреїв.
5. Ліквідація ромів.
6. Масове знищення нацистами радянських військовополонених у 1941–44 роках.
7. Знищення польського населення українськими партизанами (Волинська трагедія), а також винищення українців польським підпіллям.
8. Три масові депортації: кримських татар, поляків із території України та українців із території Польщі.
9. Сталінський терор 1937–38 років.
10. Радянські депортації із заходу України 1939–41 років.
11. Терор радянської влади проти антикомуністичного підпілля на заході країни в 1944–1950 рр.

Територію між Берліном і Москвою Тімоті Снайдер називає «кривавими землями» (Snyder, 2010), а Україна опинилася в самому її центрі. Щоправда, люди із цих країн теж мають свої довгі списки масових жертв, але ми все ще вважаємо випадок України унікальним. А ще до списку треба додати Чорнобильську катастрофу та війну, яка триває.

Хоча українці активно сприяли розбудові Російської імперії, з огляду на ціну людських життів стає зрозуміло, чому переважна більшість українців не бажують імперського майбутнього. За останні 30 років українське суспільство набуло досвіду вільних виборів, демократії та основних свобод, що призвело до радикальних змін у сфері етики. Відкрите суспільство дало змогу українцям побачити себе та свою історію так, як їх сприймає світ, особливо їхні найближчі сусіди на Заході. Це яскраво проявилось у відносинах із Польщею, де взаємні звинувачення в минулих конфліктах поступово поступаються місцем примиренню через болючий процес прийняття відповідальності та прощення. Результат цього процесу ми бачимо, коли Польща без жодних вагань підтримала Україну в її біді через російське вторгнення. Ми також щиро вдячні всім країнам Європи та світу, які об'єдналися, щоб нас підтримати. Без цієї підтримки Україна, як незалежна держава, була б приречена.

Розпад СРСР дав змогу зіткнутися зі страшною реальністю минулого. Але якщо в Україні цей процес триває, то в Росії ми спостерігаємо зворотний процес «масової амнезії», останнім проявом якої є заборона у 2022 році товариства «Меморіал», яке наполягало на необхідності покаяння в історичних злочинах.

Ідеологія, етика та символотворення. У 2008 році російський уряд зробив кардинальний поворот у своїй політиці, хоча система мілітаризація суспільства й економіки відбувалася набагато раніше. Російська імперія, а потім радянська, завжди була глибоко заідеологізованою державою. Традиційно ключові ідеологічні «скрепи» розроблялися вузькою групою людей. Після розпаду СРСР у Росії на деякий час запанував прагматичний підхід, але ненадовго, оскільки старі звички важко відмирати. Щоправда, нові ідеологічні моделі були набагато скромнішими порівняно з «марксизмом-ленінізмом». Наприклад, конспірологічна модель Олександра Дугіна з патетичним описом вічного протистояння між віслюкоголовим богом пустелі Сетом (атлантичний англосаксонський Захід) і новонародженим богом Осирісом (Євразійський Схід) – дуже популярна ідеологічна модель серед оточення Путіна і, можливо, для самого Путіна.

Але серед путінської верхівки є й інші, більш серйозні гравці. Ми бачимо Тимофія Сергійцева як одну зі знакових непублічних особистостей. Саме його стаття, опублікована напередодні вторгнення в Україну, закликала

до «денацифікації» України, винищення інакомислення та розпаду України як суверенної держави.

Сергійцев є безпосереднім учнем Георгія Щедровицького, який у 60-х роках побудував певну теорію, ігротехніку та рух, названий Методологією. Своїми семінарами та «великими іграми» часів Перебудови методологи творили справжні дива, пробуджуючи людей на великих радянських підприємствах від сплячки та змушуючи їх шукати сенси. Усе здавалося дуже ефективним. Це породило «психотехнологію» як набір послідовних психологічних дій із повним ігноруванням етичного виміру. Це був справді віртуозний трюк, за допомогою якого значення і смисли були повністю ізольовані від етики. Вони здобували ефективність без етичного виміру, без жодних внутрішніх вагань. Можна уявити, чому радянської етики як такої не існувало. Через радянське виховання етика підміняється мораллю, що ґрунтується на зовнішньому контролі й хитросплетіннях, прогресивній системі покарань. На індивідуальному рівні захопленість архетипом Героя призводила до того, що Его, як у коконі, замикалося в комплексі Персона, без жодного шансу на цілісну інтеграцію особистості. Одержимість архетипом Героя – Его без обмежень веде лише до інфляції і до тіньової динаміки, коли сутність Его, а саме нескореність, радикально змінює полюс на цілковиту покірність, що ми зазвичай спостерігаємо в наших північних сусідів.

Крім Щедровицького, «Методологія» мала ще одного батька – математика та психолога Володимира Лефевра, який наполягав на важливості етики та рефлексивної суб'єктивності, що призвело до глибокого конфлікту між батьками-засновниками. Пізніше Лефевр розробив бінарну модель етичних систем (Lefebvre, 2001):

Етична система 1 (зрілі демократії). Дотримується принципу, що «компроміс між добром і злом є злом» (тобто хороший результат не виправдовує погані засоби його досягнення). Однак і тут криється парадокс – у цій системі «хороший» індивід насамперед шукає компромісу з іншим індивідом (один мусить переконати іншого не діяти).

Етична система 2 (СРСР, сучасна РФ, інші тоталітарні режими). Виходить із принципу «компроміс між добром і злом є добром» (тобто хороший результат виправдовує погані засоби його досягнення). Проте є ще один парадокс – у цій системі «хороша» особистість насамперед прагне протистояння з іншою особистістю або її елімінації (не треба переконувати, треба діяти).

В етичній системі 1: поганий засіб НЕ ТРЕБА використовувати для досягнення доброї мети. В етичній системі 2: поганий засіб МОЖНА використовувати для досягнення доброї мети.

Яка етична система домінує в країні, можна дізнатися за дуже простою ознакою: якщо моральне виховання ґрунтується на забороні поганого (не вбивай, не бреш), то країна належить до першої системи, а якщо основа – декларування добра (будь чесним, будь сміливим), ми маємо справу з другою.

У бінарній моделі Лефевра зло, яке усвідомлює, що воно є злом, стає добром. У цій етичній системі Папа Римський міг вибачитися перед усіма історично ображеними католицями, його рейтинг разом із цим лише зростав. Але СРСР і Російська Федерація не могли дозволити собі вибачитися за власне «радянсько-імперське» зло, виплачувати компенсації жертвам чи говорити про свою історичну провинку. Для другої етичної системи це самогубство! Досить було обережно визнати хибність деяких дій Сталіна – і навіть це багато хто вважав катастрофою. Наостанок, виявилось, що зло, яке чинили комуністи, не було вже і злом (а зло Сталіна – у тому, що він діяв проти комуністів).

Авторитарний режим, маючи величезні медійні можливості, користується тим, що інформація злагоджено надходить з одного центру. Бюджет державних ЗМІ РФ

у 2020 році офіційно становив 1,3 млрд євро. Для порівняння – в Україні 24,5 млн євро. Унікальність нинішньої ситуації полягає в тому, що влада у РФ повністю втратила ті механізми балансування, які були в СРСР, коли партійна влада балансувалася КДБ і армією. Зараз ідеологія РФ має лише одне походження – Федеральна служба безпеки. Їхній спосіб самореалізації дуже подібний до структури середньовічних орденів, що також визначає вибір другої етичної системи, за Лефевром (Lefebvre, 2001).

Віра Агєєва в монографії «За лаштунками імперії» (Агєєва, 2021) аналізує «Апостоли» Віктора Домонтовича (Домонтович, 2023): «І Юда, й Хома не вірять у народ, який сьогодні кричить «осанна!», а завтра однодушно вимагатиме розп'ясти. Тільки перший якраз бачить себе лялькарем, здатним упоратися із сув'язю ниточок, за допомогою яких маніпулюють і акторами на сцені, і натовпами на вулицях. «Ідеаліст», «не практична людина», як характеризує він Ісуса, – для Юди рівнозначно неповноцінності». Щоб не потрапити в тенета зла, його треба вмійти розпізнати, а для цього потрібен діалог, дискусія, що є можливим лише за другою етичною системою.

Схоже на те, що після здобуття Україною незалежності ці дві етичні системи співіснували паралельно. Радянська еліта замаскувалася під нову олігархічну владу без глибокої внутрішньої трансформації. Відповідно до принципу «Бабло перемагає зло» етична система 2 набула однієї зі своїх найогидніших форм – олігархічного капіталізму, де не потрібно було навіть вдаватися, що прагнеш добра. Корупція стала ключовим механізмом регулювання суспільства. Мій племінник із Донбасу казав: «І що що вкрав, зато який стадіон построяв!»

Громадянське суспільство в Україні розвивалося іншим шляхом. За останні 30 років ми пережили щонайменше чотири масштабні громадські протести, які завершилися перемогою та зміною влади. Останній – Майдан, Революція Гідності 2013–14 років, яка остаточно утвердила орієнтир на нову антикорупційну етику, що добробуту не можна досягати негідними методами.

Лефевр заявляє про глибоку прірву розуміння між людьми, які представляють різні етичні системи. Мовою психоаналізу це можна описати як збочену, перевернуту етику. З огляду на те, що психоаналіз панує переважно в демократичних країнах, логіка другої етичної системи видається нам збоченою. Схоже, що процес формування символів у межах другої етики також спрощений, буквализований. Лише вузька група еліт має монополію на формування колективних символів через психотехнологічні проекти.

Приклад. У звільненому від російської окупації селі на Харківщині наші бійці ЗСУ роздавали харчі. До них вийшла стара жінка із червоним прапором. Справа в тому, що вона помилилася. Вона прийняла наших бійців за росіян і підійшла до них із червоним прапором. Наші хлопці поставилися трохи іронічно, але з розумінням, але жінка з досади відмовилася від продуктів. Відео в українських ЗМІ вийшло дещо жартівливим. Російська пропаганда відреагувала дуже швидко. Ця бабуся з прапором заповонила весь російський медійний простір. Вона ліплена, вирізана з дерева, відлита в металі. Десять вже з'явився пост № 1 у класичному радянському стилі.

Практично у всіх регіонах Росії виділено кошти на популяризацію нового символу «бабушки с флагом». Але реальна жінка вижила і потім відбулося кілька інтерв'ю з нею та її чоловіком. Виявляється, вона не така вже і проросійська, вона опинилася в лікарні в Харкові, коли її будинок був зруйнований після обстрілу російською артилерією. Вона сильно ображається на росіян, хоча й ностальгує за СРСР. Можете бути впевнені, що в Росії ці інтерв'ю не покажуть. Загалом однією з інтерпретацій цього образу «бабушки» може бути «стара імперія в останньому самовбивчому пориві».

Ще одне зображення, популярне в соціальних мережах. На відміну від росіян, цей імідж ніхто штучно не розкручував. Це так звана бородянська шафка, яка стала символом українського опору. На восьмому поверсі оголеної вибухом стіни ми бачимо керамічного півника на кухонній шафці. Коли українець дивиться на нього, то уявляє дбайливого господаря, який так надійно привісив шафку, що вона вистояла, навіть коли в будинок влучила ракета. І навіть фігурка півника залишилася на місці. Півник дуже специфічний, місцевого виробництва. Автентичність цього образу неможливо знецінити. Вона позбавлена фальшивої фалічності, навпаки, породжує співчуття, смуток і світлу надію.

Однією зі складових історичної спадщини українців є наша стійка нездатність існувати у вертикальній владній ієрархії. Самостне прагнення до психічного виживання за лаштунками імперії змушувало українців зосереджуватися на реальних стосунках у горизонтальному вимірі. Не випадково найкращі взірці української прози і драматургії тих часів зосереджені на індивідуальних, сімейних темах. Ще від козацької держави походить уявлення про Україну як про окрему політичну спільноту, де панує спрощена, але надзвичайно демократична традиція. Наприклад, сучасна українська військова частина функціонує значною мірою горизонтально. Коли я служив у Збройних силах України у 2015 році, гості, які приходили до нашого батальйону, казали, що в нас атмосфера, як у добровольчому батальйоні. Ми сприймали це за найкращу оцінку. Це означало, що ти мав свою цінність не через те, що мав звання чи зв'язки, а лише завдяки своїй активності, своїм якостям, які по-справжньому можуть оцінити тільки твої побратими.

Російська армія влаштована зовсім по-іншому. Бучанська трагедія, можливо, набула таких гігантських масштабів, зокрема, й тому, що українські снайпери знищили велику кількість російських офіцерів. Без офіцерів російська армія взагалі перетворюється на натовп убивць, гвалтівників і мародерів. Крім того, рівень жорстокості визначали і співробітники ФСБ, які дуже швидко почали «працювати» з місцевими. Російська структура абсолютно вертикальна, усе залежить від командира – виплати, оцінювання, виконання наказів. А старший офіцер, зі свого боку, перебуває під пильним контролем ФСБ.

Символи та національна ідентичність. Символ – живе утворення, яке поєднує індивідуальне й колективне і глибоко відгукується в душі. Його неможливо створити за допомогою психотехнологій, результатом був би лише симулякр, у термінології Бодрійяра те, що прикидається символом, але ніколи ним не стає (Baudrillard, 1994). Інформація «поглинає» власний зміст, тому що замість мотивації до комунікації вона займається її розігруванням, а замість виробництва смислів – їх інсценуванням (Кпох, 2009). ЗМІ зазвичай цим живляться, але навіряд чи цей продукт може стати основою ідентичності.

Симулятивні символічні утворення також не можуть забезпечити підтримку тим, хто переживає колективну травму, і не можуть захистити майбутнє покоління від психологічної травми травмованими так само дорослими (Kalsched, 2014; Kalsched, 2017). Наступним «клієнтом» авторитарних режимів може стати піддане насильству молоде покоління. Неперероблена травма покоління надає поштовх для «груп основних припущень» (Bion, 1950), у категоріях Вільфреда Біона: залежності, пошуку лідересії та пошуку ворога, у режимах боротьби / втечі. Усе це створює ідеальне живильне середовище для авторитарних режимів. Вони й далі продовжують традицію симуляції символічного процесу. Замкнене коло!

Для України її революції сучасності були послідовними спробами вирватися із цього проклятого кола. Спочатку студентський Майдан, потім протести «Україна проти Кучми», Помаранчевий Майдан 2004 року і, наре-

шти, Революція Гідності 2014 року. Завдяки зв'язку між поколіннями, з одного боку, дисидентами – тими небагатьма людьми, яким вдалося пережити травматичний досвід, з іншого боку – менш травмованого, молодого пострадянського покоління, наші революції були успішними. Громадські протести, як ніщо інше, відкривають спонтанні, автентичні порухи нації. Незмінна успішність громадянських протестів давала час колективним автентичним образам національної ідентичності виринути із забуття. У такий природний спосіб виплавлялася нова українська ідентичність.

У постюнганському світі набуло популярності поняття культурного комплексу як феномену, який властивий колективному несвідомому. Спираючись на спадок К. Г. Юнга (Jung, 1946) і Дж. Хендерсона, Томас Зінгер визначає основні риси культурного комплексу, що майже повністю збігаються з характеристиками комплексу, на індивідуальному рівні:

1. І культурні, й особисті комплекси виражаються потужними настроями та поведінкою, що повторюється. Високо заряджена емоційна чи афективна реактивність є їхньою візитівкою.

2. Вони пручаються найгероїчнішим спробам виведення їх у свідомість і здебільшого залишаються неусвідомленими.

3. Вони акумулюють досвід, який підтверджує їх погляди, і створюють масив спадкових спогадів, що самоутверджуються.

4. Особисті та культурні комплекси функціонують у неавтономній і автономній манері та прагнуть утвердження примітивної думки, яка замінює повсякденну двозначність і невизначеність фіксованим і самовдоволеним ставленням до світу.

5. На додачу, індивідуальний і культурний комплекси мають архетипні ядра. І перший, і другий виражають типові людські позиції і вкорінені в примітивних ідеях про те, що є значущим. Це робить відзеркалення, розпізнавання й опір їм дуже складним завданням (Singer & Kimbles, 2004; Singer, 2020).

Спостерігаючи за грандіозними процесами, які відбуваються з Україною, виникає питання: як саме створюється ядро нації, її ідентичність, через культурний комплекс, що формується, зокрема, під впливом колективних травм, чи завдяки паросткам автентичності національної культури? Як національна ідентичність, що проявляється через глибинні національні символи, насамперед у художній формі, пов'язана з культурними комплексами, які проявляються здебільшого через неусвідомлені моделі поведінки? Можливо, у націй із більш-менш добрим балансом національної ідентичності починає домінувати увага й усвідомлення культурних комплексів. Але для націй у процесі утвердження своєї ідентичності тіньові прояви культурних комплексів не є настільки енергетично насиченими. Нації є досить уявним утворенням порівняно з культурними комплексами, які проявляються переважно через специфічні несвідомі моделі поведінки. Національна ідентичність торкається самого ядра нації, і в процесі самоусвідомлення створюється потужна доцентрована сила. У юнганській «мапі душі» архетип самості несе в собі енергію цілісності й інтеграції, на відміну від усіх інших архетипів, у яких переважає тенденція до автономності й розщеплення. Так само на колективному рівні національна ідентичність насичена енергією інтеграції, на відміну від дезінтегративного потенціалу культурних комплексів. Спробуємо подумати про цей процес у категоріях Майкла Фордгема (Fordham, 2018). На піку само-

усвідомлення відбувається процес реінтеграції, який орієнтований на центр, на свідоме уявлення та несвідоме переживання приналежності до нації. У цей період розвитку національної ідентичності маргінальні несвідомі процеси пов'язані з культурними комплексами тимчасово відступають. Хоча згодом, згідно з теорією Фордгема, треба очікувати зрушення у зворотному напрямі, а саме – деінтеграції, на наступному оберті розвитку національної тожсамості. Сподіваюся, що це станеться вже після нашої перемоги і ми із цим впорасемося.

Енергія зосереджена на ядерних питаннях виживання нації, що на рівні індивідуальної психіки відповідає первинному аспекту самості, а саме «самості виживання» в термінології Леопольда Стайна (Stein, 1967). Через колективний досвід війни особиста та колективна травми єднаються через створення символів. Масовий індивідуальний травматичний досвід освячується пам'яттю про колективну травму поколінь.

Висновки. Отже, національна ідентичність розвивається насамперед унікальним шляхом переживання й інтеграції колективного травматичного досвіду. На нашу думку, саме автентичність символічних образів визначає цей шлях (на відміну від фальшивих побудов, що ведуть до розвитку фальшивого селф за Winnicott, 2018). У досвіді колективної травми індивідуальність систематично зникає, універсалізується. Лише через автентичність переживання колективної травми цей досвід, навпаки, індивідуалізується. Через символотворення переживання стає особистим досвідом, і виривається з об'ємів колективної травми.

Нації створюються через спільну ідентифікацію із символічними образами, характерною природою, мовою, національним мистецтвом, піснями, святами та пантеоном національних героїв. Україна в постмодерні часи переживає той етап, який пережила більшість європейських країн часи модерну. З одного боку, ми можемо спиратися на попередній досвід «щасливих націй», з іншого – сучасність і наша власна історія несуть абсолютно нові виклики. Так чи інакше, в Україні відбувається справжній вибух творчості та мистецтва національного самоусвідомлення. Історії нашої індивідуальної ідентичності стають сучасною історією України, що досліджуються засобами сучасної аналітичної психології, як приклад – 10 конференція Української групи розвитку Міжнародної асоціації аналітичної психології (IAAP) «Бути вдома в собі та світі» у 2022 році (Hill, 1996).

Символотворення оновлює самоусвідомлення через творчість. Україна, на жаль, мала і протилежний досвід, наприклад, Голодомор 1932–1933 років, один із найтяжчих злочинів в історії людства, був законсервований у колективному несвідомому, залишившись майже необробленим на символічному рівні. Про це в СРСР було суворо заборонено писати чи говорити публічно, про це було обмаль художніх творів. Цей процес був, нарешті, відновлений лише після Помаранчевої революції 2004 року.

Можна припустити, що національна ідентичність є акумульованим, інтегрованим проявом індивідуальних самостей на колективному рівні, що живиться архетипними енергіями колективного несвідомого. Стає очевидним, що для успішного функціонування демократії потрібна зріла національна ідентичність. Але це неможливо створити штучно. Це зустрічний процес, у якому виринання символічних образів колективного несвідомого нації обробляється символотворчими зусиллями вільного покоління, що надихає дедалі більшу кількість «небайдужих» громадян узяти на себе відповідальність за майбутнє власної країни.

Список літератури:

- Агеева, В. (2021). *За лапшами імперії*. Есеї про українськоросійські культурні відносини. Київ: Віхола.
 Грицак, Я. (2022). *Подолати минуле. Глобальна історія України*. Портал, Київ.
 Домонтович, В. (2023). *Без ґрунту. Оповідання*. Віхола, Київ.

- Bion, W. R. (1950). Experiences in groups: V. *Human Relations*, 3(1), 3–14.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. University of Michigan press.
- Fordham, M. (2018). *Explorations into the Self*. Routledge.
- Hill, J. (1996). At home in the world. *Journal of Analytical Psychology*, 41(4), 575–598.
- Jung, C. G. (1946). The psychology of the transference, *CW*, 16: 163–323.
- Kalsched, D. (2014). *The inner world of trauma: Archetypal defences of the personal spirit*. Routledge.
- Kalsched, D. E. (2017). Trauma, innocence and the core complex of dissociation. *Journal of analytical Psychology*, 62(4), 474–500.
- Knox, J. (2009). Mirror neurons and embodied simulation in the development of archetypes and self-agency. *Journal of Analytical Psychology*, 54(3), 307–323.
- Lefebvre, V. A. (2001). *Algebra of conscience* (Vol. 2). Springer Science & Business Media.
- Lemkin, R. (1947). Genocide as a crime under international law. *American Journal of International Law*, 41(1), 145–151.
- Singer, T., & Kimbles, S. L. (2004). The cultural complex. *Contemporary Jungian*.
- Singer, T. (2020). *Vision, reality and complex: Jung, politics and culture*. Routledge.
- Snyder's, T. (2010) *Bloodlands*.
- Stein, L. (1967). Introducing Not-Self 1. *Journal of analytical psychology*, 12(2), 97–114.
- Winnicott, D. W. (2018). Ego distortion in terms of true and false self. In *The person who is me* (pp. 7–22). Routledge.
- Zaleskyi D. (2022). La guerre des symboles. *Cahiers Jungiens De Psychanalyse*, Numero 156, Automne-Hiver, 41–52. <http://difpop.com>.

Анотація. Стаття базується на онлайн-доповіді на Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації аналітичної психології в м. Буенос-Айрес (Аргентина) у 2022 році, також версія статті була надрукована в *Cahiers Jungiens De Psychanalyse*, Numero 156, Automne-Hiver, 41–52.

Автор, український юнґіанський аналітик, представляє нам свій погляд на психологічні наслідки війни між Росією та Україною, базуючись на власному досвіді, на аналізі аналітичних стосунків, а також на екстраполяції цього матеріалу на колективний рівень. Він зосереджується на переживанні викривленого сприйняття часу, мінливості та поляризації прив'язаностей і, нарешті, на ефектах сплутаності в «сірій зоні» травматичних станів. Як «працюють» через нас символи, як існує символічний простір? Яким чином ми переробляємо сирий, травматичний матеріал, який ми трансформуємо тривожну реальність довколишнього світу у власну оповідь світу внутрішнього? Автор також досліджує складні й бурхливі історичні стосунки між Україною та Росією, повертаючись до імперського періоду. Він вказує на неосязність колективних катастроф із мільйонними жертвами, які сталися у 20-му столітті, з вторинною політикою амнезії, яка завадила переживанню колективних травм у більш пізній період. І, нарешті, зосереджується на розвитку національної свідомості українського народу через пошук автентичних символів як можливість поставити під сумнів використання та зловживання символами на колективному рівні, свідомо обираючи демократичну етичну систему та конституювання почуттів національної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, колективна травма, самість, автентичність, символізація, деінтеграція, реінтеграція.

Abstract. The article is based on the Line report on the World Congress of the International Association of Analytical Psychology in Buenos Aires (Argentina) in 2022, also, the version of the article was printed in *Cahiers Jungiens De Psychanalyse*, Numero 156, Automne-Hiver, 41–52.

The author, the Ukrainian Jungian analyst, presents us with his view on the psychological consequences of the war between Russia and Ukraine based on our own experience, on the analysis of analytical relations, as well as the extrapolation of this material to the collective level. It focuses on the experience of distorted perception of time, variability and polarization of attachment and, finally, on the effects of confusion in the «grey zone» of traumatic conditions. How are symbols «working» through us, how is there a symbolic space? How do we process raw, traumatic material that we transform the alarming reality of the surrounding world into our own story of the internal world? The author also explores complex and turbulent historical relations between Ukraine and Russia, returning to the imperial period. It points to the vastness of collective catastrophes with millions of victims that occurred in the 20th century, with the secondary policy of amnesia, which prevented the experience of collective injuries in a later period. Finally, he focuses on the development of the national consciousness of the Ukrainian people through the search for authentic symbols, as an opportunity to call into question the use and abuse of symbols at the collective level, consciously choosing a democratic ethical system and the constitution of feelings of national identity.

Key words: identity, collective trauma, self, authenticity, symbolization, deintegration, reintegration.